

І. П. Довбня,

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

**ТЕКСТУАЛЬНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТОПОНІМНОГО МАРКУВАННЯ ПРОСТОРУ
У ФРАНЦУЗЬКІЙ ОНІМНІЙ СИМВОЛІЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ОРИГІНАЛЬНОГО ТЕКСТУ
РОМАНУ ОЛЕКСАНДРА ДЮМА «LE COMTE DE MONTE-CRISTO»
(«ГРАФ МОНТЕ-КРИСТО»))**

Текстуальна реалізація топонімного маркування простору у французькій онімній символіці (на матеріалі оригінального тексту роману Олександра Дюма « Le comte de Monte-Cristo » («Граф Монте-Крісто»). І. Довбня. У статті розглядаються функції просторових номінацій у французькому художньому тексті; особлива увага приділяється символічно навантаженим маркерам простору, засвідченим як на апеллятивному, так і на онімному матеріалі. Детально досліджуються особливості залучення письменником символічно навантажених просторових орієнтирів для опису психологічного стану, соціальної позиції, суб'єктивно часу героїв.

Ключові слова: простір, орієнтир, топоніміка, символізація простору, топонімна символіка, франкомовний художній простір.

Текстуальная реализация топонимного маркирования пространства во французской онимной символике (на материале оригинального текста романа Александра Дюма « Le comte de Monte-Cristo » («Граф Монте-Кристо»). И. Довбня. В статье рассматриваются функции пространственных номинаций во французском художественном тексте; особое внимание уделяется пространственным маркерам с символической нагрузкой, засвидетельствованным как на апеллятивном, так и на онимном материале. Подробно исследуются особенности привлечения писателем пространственных ориентиров с символической нагрузкой для описания психологического состояния, социальной позиции, субъективного времени героев.

Ключевые слова: пространство, ориентир, топонимика, символизация пространства, топонимная символика, франкоязычное художественное пространство.

Textual realization of toponymic marking of space in French onym symbolics (on the material of original text of the novel by Alexander Dumas « The count of Monte Cristo »). I. Dovbnia. The article reveals the functions of spatial nominations in French literary text; special attention is drawn to the spatial markers with symbolic content, fixed both on appellative and onym material. The detailed analysis is applied to peculiarities of author's implication of spatial guides having symbolic content for the purposes of describing psychological posture, social status, subjective time of the heroes.

Key words: space, guide, toponymics, symbolization of space, toponymic symbolics, Francophone literary space.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження загальної семантики концепту «простір» у французькій мові, опис семантики його складових як елементів когніції та мовної картини світу носіїв французької мови детально описано у працях М. П. Ющенко [1; 2; 3]. Дослідницею визначено, що *типовими об'єктами локалізації* виступають: *істота*, яка має закріплену просторову орієнтацію та прогнозовану локалізацію, а також виявляє себе у просторових відношеннях як фасадний предмет; *частина тіла людини* чи тварини, яка надає істоті додаткової просторової характеристики, уточнюючи її положення в просторі, розмір, конфігурацію; *тварина* як об'єкт локалізації, що відзначається прогнозованістю місця перебування (географічні об'єкти, найменування приміщень, природне середовище); *неістоти* як предмет локалізації, які можуть мати *узвичаєну орієнтацію* в просторі, зумовлену їхньою природою або звичним використанням; *ситуація* як багатоелементна просторова конструкція на фоні просторового об'єкта. *Типовими просторовими орієнтирами* є: місце взагалі; істота та частини її тіла; конкретний предмет; предмет-вмістище; приміщення (природні й артефакти); географічний об'єкт; місце як середовище, – найменування яких входять до опису просторової ситуації як назви прототипів просторових об'єктів з узвичаєною для носіїв мови просторовою характеристикою [Ющенко 2007].

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей текстуальної реалізації топонімного маркування простору у французькій онімній символіці.

Об'єктом дослідження є функції просторових номінацій у французькому художньому тексті.

Предметом дослідження є символічно навантажені апеллятивні та знімні просторові лексеми у французькому художньому тексті.

Наукові результати. Для дослідження текстової реалізації просторової символіки французької мови нами був обраний всесвітньовідомий роман Олександра Дюма «Граф Монте-Крісто», у якому символічно навантажені маркери простору засвідчені як на апеллятивному, так і на онімному матеріалі.

Показовою є назва роману. Титул головного героя походить від назви острова, що буквально означає «гора Христа» і сягає новозавітної просторової символіки. Розділ 2 другої частини роману має назву «Острів Монте-Крісто» (фр. *L'île de Monte-Cristo*) – там ідеться про місцеперебування скарбів, що дісталися головному героєві. У розділі 3 третьої частини автором (устама сина головної героїні) запропонований такий узагальнений опис острова: «Монте-Крісто – острів на Середземному морі, без жителів, без гарнізону, сховище контр-абандистів усіх націй і піратів з усього світу».

Активне залучення письменником символічно навантажених просторових орієнтирів для найменування розділів роману здійснюється по всьому тексту твору. Перший розділ має назву «Марсель. Прибуття» (фр. *Marseille. – L'arrivée*). Тут *Марсель* – не просто локалізація дії, а позначення молодості героїв, першого етапу їхнього життя. Головні позитивні герої роману – граф і Мерседес – час від часу в думках і словах повертають-

ся до рідного міста впродовж усього перебігу подій. (Для графа і Мерседес Марсель – те саме, що Корсика для Наполеона, про що див. нижче). Відтопонімне походження має й назва третього розділу роману – «Каталанці» (фр. *Les catalans*), що знайомить читача з Мерседес і Мондегою (пізнішим Морсером). Функції відтопонімних позначень виявляються близькими до функцій самих топонімів.

Восьмий розділ названий письменником «Замок Іф» (фр. *Le château d'If*) і символізує багаторічне несправедливе ув'язнення головного героя в надлюдських жорстоких умовах (негативна конотація згаданої назви та її важливість для психологічної атмосфери всього роману настільки значна й показова, що лягла в основу сучасної кіноінтерпретації роману Одеською кіностудією під назвою «В'язень замку Іф»).

Наприкінці подій роману, коли графа оточують сумніви, він відвідує замок Іф, який став частиною його життя й символом якнайпохмуріших спогадів, і знову набуває впевненості в собі, повторно переживши минуле в бурі своїх емоцій. Звідти герой відбуває в Марсель – місто, що уособлює його молодість, щастя й надії на майбутнє.

Розділ 10 «Мала кімната в Тюільрі» або «Малий кабінет у Тюільрі» (фр. *Le petit cabinet des Tuileries*) оповідає про події в королівському палаці, які в ті часи були доволі бурхливими через повернення Наполеона Бонапарта – одного з позасценічних героїв роману: у Тюільрійському палаці мешкає спершу король Людовик, згодом Наполеон, а потім знову король. Відтопонімна назва розділу 11 – «Корсиканський людоджер» (фр. *L'Ogre de Corse*) – указує на *Корсику* як на батьківщину Наполеона й відповідає численним епітетам, якими французька роялістська преса того часу нагороджувала полководця. Нуартьє коментує ці визначення так само за допомогою топонімних маркерів простору: «той, кого в Парижі ви називаєте корсиканським людодідом, кого ще звать узурпатором у Неверсі, іменується вже Бонапартом у Ліоні й імператором у Греноблі». Не раз у розділах 11–12 ужито топонім *Аустерліц* – символ перемоги Наполеона. А назва острова *Ельба*, часто згадувана в перших розділах роману, символізує перше ув'язнення Наполеона, з якого він переможно повернувся до Франції. «Імператор, що став королем острова Ельба, після того як він був володарем цілого материка», – так означений Наполеон у період між двома його правліннями (розділ 6 частини першої).

Розділ 17 – «Камера аббата» – оповідає про ув'язненого друга головного героя, що визначив його подальшу долю. «Кладовище замку Іф» (назва розділу 20, фр. *Le cimetière du château d'If*) означає море, куди охоронці скидали померлих. Останні слова цього розділу: «Море – кладовище замку Іф». «Острів Тібулен» (назва розділу 21, фр. *L'île de Tiboulén*) – місце порятунку головного героя.

Розділ 5 другої частини має назву «Трактир «Гарський міст»» (фр. *L'auberge du pont du Gard*) і оповідає про зустріч Дантеса з одним із винуватців його ув'язнення – Кадрусом; отже, цей топонім виступає маркером повернення героя з «іншого світу» до світу «свого», що водночас виступає світом молодості, світом минулого. Важливий топонімний символ – *Аккульська церква*, де Мерседес мала обвінчатися з Едмоном, але обвінчалася з Фернаном (див. 6-й розділ 2-ї частини). Розділи «Італія. Синдбад-мореплавець» (10-й розділ у другій частині, фр. *Italie. – Simbad le marin*) і «Римські розбійники» (12-й) оповідає про детективну подорож дітей паризької верхівки. Автор передає читачеві своє відчуття простору в онімах, цитуючи (в розділі 13) давньоримського поета Марціала, який сказав про римський Колізей: «Хай не вихвалиться перед нами Мемфіс варварським чудом своїх пірамід, хай не оспівують чудес Вавилона; усе має схилитися перед безмірною спорудою амфітеатру Цезарів». Рим фігурує й у дальшій оповіді (розділ 15 – «Карнавал у Римі», фр. *Le carnaval de Rome*).

Багаторазово в романі фігурує Париж – символ вишуканого світського життя, мод, аристократичних приємностей і всього того, що протягом багатьох століть уособлювала назва цього міста для мешканців Франції й усієї Європи; Париж – місце дії більшої частини роману Олександра Дюма.

Мікротопоніми Парижа дозволяють авторові окреслити його бурхливе повсякденне життя, як-от: «Бошан щоденно друкуює, а Дебре читає, що на *Бульварі* зупинили й пограбували запізнілого члена Жокей-клубу; що на *вулиці Сен-Дені* або в *Сен-Жерменському передмісті* вбили чотирьох чоловік; що піймали десять, п'ятнадцять, двадцять злодіїв у кав'ярні на *Бульварі Тампл* або в *Термах Юліана*» (розділ 2 третьої частини).

Заслугує уваги паризький дім графа: «Дім, вибраний Алі для міської квартири Монте-Крісто, знаходився на правому боці *Елісейських полів*, коли їхати вгору...». Саме цей будинок («*Отейль*», вулиця *Фонтен*, номер двадцять вісім») був місцем злочину, на який звернув увагу граф (розділ 4 третьої частини). Наступний, 5-й розділ спеціально присвячений цьому просторовому символі («Дім в Отейлі»). Ще одним своєрідним просторовим маркером драматичних подій виступає «Кабінет королівського прокурора» (розділ 10 четвертої частини). Далі в романі зустрічаємо топонім *Елісейські поля* як узагальнену назву місця проживання графа Монте-Крісто.

Винятково важливим символом виступає в романі назва грецького міста *Яніна*, де служив головний ворог графа і звідки походить донька вбитого паші. Перший розділ п'ятої частини має назву «Нам пишуть із Яніни» – йдеться про звістки, що засвідчують злочинну зраду Морсера в часи його військової служби. Назва згаданого міста набуває особливого значення для безпосередніх учасників тогочасних подій [...]. При перших же його словах про Яніну й полковника Фернана граф де Морсер так страшно поблід, що трепет пробіг по рядах, і всі присутні впилися очима в графа [...] Альбер слухав його, тремтячи то від гніву, то від сорому; він не смів сподіватися, бо після поїздки Бошана до Яніни знав, що батько його винний, і не розумів, як міг би він довести свою невинність [...] Граф Монте-Крісто збезчестив Морсера, і його син виявляє, що він правий! Та коли б у моїй сім'ї було десять Янін, я би знав тільки один обов'язок: битися на дуелі десять разів [...].

Вважаємо за необхідне відзначити, що в часи написання, опублікування й першої читацької популярності роману (1840-і р.) події війни Греції з Туреччиною за незалежність були ще зовсім недавнім минулим, і зрада Морсера, втілена в досліджуваному топонімі, сприймалася особливо гостро в тогочасному інформаційному контексті.

Назви міст у романі іноді можуть виступати символами певних звичаїв і психологічної атмосфери в цілому. «Від'їжджайте до Неаполя, Гааги або Санкт-Петербурга – міста спокійні, де більш розумно дивляться на питання честі, ніж у нашому божевільному Парижі», – говорить секунданта своєму другові Альберу де Морсеру (частина 5, розділ 14).

Розділ 20 п'ятої частини – «Дорога в Бельгію» – своєю назвою символізує детективні пригоди родини ще одного негативного персонажа – барона Данглара. «Та хоч у Брюссель, коли ти нічого не маєш проти; це найближчий кордон. Ми пройдемо через Брюссель, Льеж, Аахен, піднімемося по Рейну до Страсбурга, пройдемо через Швейцарію й спустимося через Сен-Готар в Італію», – говорить дочка банкіра своїй подружці. Продовження цієї детективної історії символізоване назвою першого розділу шостої частини – «Готель «Дзвін і пляшка», де головним «героєм» виступає підробний молодий маркіз де Кавальканти.

У деяких випадках топонім для одного з героїв роману стає символом ризикованої ситуації, наприклад, воєнних подій, як-от для молодого Морреля, що згадував свої враження «і на полях битв, і в убивчій ночі Алжиру» (розділ 17 п'ятої частини).

За допомогою символічних топонімів описано психологічний стан і соціальну позицію Данглара, який віддає перевагу діловому життю перед родинним затишком: за словами його власної дочки, «купи листів, що прийшли з Англії, Голландії, Іспанії, Індії, Китаю й Перу, завжди якось дивно діють на думки батька і змушують його забувати, що у світі існують більш важливі й священні речі, ніж суспільне становище і думка його доверителів» (розділ 18 п'ятої частини).

Виразним маркером простору виступає назва 10-го розділу 6-ї частини – «Лев'ячий рив». «Одне з відділень в'язниці Ла-Форс, те, де утримують найбільш запеклих найбільш небезпечних злочинців, називається відділенням св. Бернара. У в'язні образно прозвали його Лев'ячим ровом – вірогідно, тому, що в тамтешніх в'язнів наявні зуби, якими вони час від часу гризуть ґрати, а іноді й сторожів». Зазначена назва явно натякає на біблійну книгу пророка Даниїла, де лев'ячий рив виступає способом страти.

Життя головного героя роману поділене на три частини, кожна з яких символізована відповідними знаковими топонімами: *Марсель* – замок *Іф* – *Париж*. Наведені просторові маркери водночас виступають і позначеннями часу, причому часу індивідуального, який переживається суб'єктивно. У процесі здійснення планів своєї помсти герой актуалізує символіку відповідних топонімних маркерів простору, звертаючись до подій минулого. Письменник, уособлюючи свої наміри в образі графа Монте-Крісто, наповнює просторові маркери особливим значенням, нероздільно пов'язуючи їх із тими драматичними ситуаціями, про які оповідається в романі. Назва міста або вулиці стає для деяких героїв не простим сполученням звуків, а страшним нагадуванням про минулі злочини (як *Яніна* для Морсера або район *Отель* спочатку для Бертуччо, а потім для королівського прокурора де Вільфора і дружини банкіра Данглара).

Слід підкреслити такий цікавий факт: антропоніми роману і передусім справжнє ім'я його головного героя графа Монте-Крісто – *Едмон Дантес* – справляють на інших героїв не менш помітне враження (природно, позитивне для Мерседес і негативне для Кадруса, Морсера, Вільфора, Данглара), ніж топоніми й, отже, виступають онімними маркерами простору в опосередкованому вигляді: називаючи своє справжнє ім'я в Парижі, *Едмон Дантес* неначе приносить із собою минуле, *Марсель*, море й *Ельбу*, викриваючи давні злочини тих, хто вважав себе так довго безкарним. Подібні функції виконує називання пера Франції графа де Морсера *Фернаном Мондегою*, а його дружини графині де Морсер – іменем *Мерседес* і особливо називання справжнього імені несправжнього маркіза де Кавальканти – Бенедетто, що виступає персоніфікацією давнього тяжкого злочину королівського прокурора де Вільфора.

Опосередкована символізація простору (а водночас і часу) за допомогою антропонімії – цікава риса, виявлена в процесі нашої розвідки. Вивчення її проявів на іншому матеріалі має певні дослідницькі перспективи.

Своєрідне топонімне маркування життєвого простору головного героя дає його найлютіший ворог Морсер перед дуельним поєдинком: «У Парижі ти називаєш себе графом Монте-Крісто; в Італії – Синдбадом-Мореплавцем; на Мальті – іще якось, уже не пам'ятаю» (частина 5, розділ 15).

Топонімічні символи в романі своєрідно членують простір на такі частини: поряд із *Марселем* (місцем проведення молодості героїв і зародження дальших детективних подій), замком *Іф* (місцем багаторічного ув'язнення головного героя) і *Парижем* (головною сценою другої сюжетної половини роману) у творі фігурують Італія в цілому і, зокрема, *Рим* (де відбуваються пригоди з молодими героями, важливі для подальших подій), *Тоскана* (де Едмон Дантес отримує титул графа Монте-Крісто), острів Монте-Крісто (топонімне втілення біографічної таємниці й водночас незрівнянної могутності графа), *Схід*, де граф проводить частину свого життя між утечею й появою в столиці Франції, зокрема, *Греція* й особливо *Яніна* – топонімна символізація переконливої перемоги головного позитивного героя над головним негативним.

Висновки. Таким чином, маємо всі підстави зробити висновок про те, що письменник використовує топонімічні маркери простору (а іноді й антропоніми в тій самій функції) для символізації попередніх і нинішніх подій із життя героїв, а так само для підкреслення відмінностей у культурі різних країн. Мікротопонімія забезпечує не лише суто технічне прив'язання подій до певних реалій, але також несе важливе символічне навантаження, втілюючи окремі приємні або неприємні епізоди з біографії героїв роману. За допомогою топонімів автор створює ефект авантюрного роману і, що не менш важливо, відтворює тогочасну психологію сприйняття французами, зокрема столичними мешканцями – парижанами – різних куточків світу, особливо Європи і Сходу.

Література:

1. Ющенко М. П. Засоби вираження об'єктивної просторової орієнтації в сучасній французькій мові / Мирослава Петрівна Ющенко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Вип. 10. – Донецьк : Донецьк. нац. ун-т, 2002. – С. 95-100.
2. Ющенко М. П. Лексеми на позначення місця та їхні семантичні особливості (на матеріалі французької мови) // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – Львів : Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка, 2006. – Вип. 13. – С. 122-132.
3. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ющенко Мирослава Петрівна. – К., 2007. – 216 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

4. Dumas A. Le comte de Monte – Cristo / Alexandre Dumas. – P. : Ed. Brodard et Taupin, 1973. – Т. 1. – 575 p. ; Т. 2. – 566 p. ; Т. 3. – 598 p.